

Економічна теорія

Віталіна КУРИЛЯК

**МЕНЕДЖМЕНТ ДОВІРИ
НА СВІТОВОМУ І НАЦІОНАЛЬНОМУ РИНКАХ**

Резюме

Розглянуто умови та методи успішного менеджменту довіри. Показано взаємозв'язок між довірою до політичної системи та до лідера. Обґрунтовано аспекти, що пов'язані з фактором довіри до діяльності фінансово-банківських установ.

Ключові слова

Довіра, недовіра, антикризовий менеджмент, менеджмент довіри, політична еліта, економічна воля, криза довіри, банківська паніка, довіра до національної грошової одиниці, рекапіталізація банків, державна система нагляду, уряд національної довіри.

Класифікація за JEL: F50.

© Віталіна Куриляк, 2010.

Куриляк Віталіна, канд. екон. наук, доцент, Тернопільський національний економічний університет, Україна.

1. Довіра в системі антикризового управління

Багато проблем щодо своєчасного повернення депозитів можуть турбувати вкладників і при вивченні стратегії зміцнення банківської системи, розробленої спільно українським урядом та міжнародними фінансовими установами. Вона передбачає здійснення урядом заходів з надання нового капіталу кільком банкам, яким належить велика частка депозитів громадян і компаній. Сумніви виникають передусім у тому, чи спроможеться уряд уникнути корупції, щоб надійно виконати функцію інвестора останньої інстанції тих банків, які визнані НБУ як системні. Після цього йому потрібно отримати довіру в питаннях спроможності забезпечення справедливості дотримання черговості задоволення претензій клієнтів. Адже законом передбачено порядок, за яким першими в черзі стоять вкладники, потім ідуть забезпечені кредитори, за ними – незабезпечені кредитори, і останніми в черзі є наявні акціонери.

Відомо, що довіру легше заслужити, ніж відновити після втрати. Серед методів вирішення цього завдання одним із найрадикальніших є активізація діяльності з огляду на засвідчення її високої ефективності. Такий напрямок можливо застосувати в процесах розвитку, якщо є воля для виявлення достатньо високого рівня лідерства і послідовності у впровадженні інновацій. У цьому зв'язку вельми показовими є порівняльні дослідження різниці в реакції на кризові явища урядів України і Росії, опубліковані проф. Г. К. Губерною. В одному випадку вона є реакцією стимулювання, в іншому – реакцією обмежень. Різною є і швидкість реакції. «Так, – пише Губерна – у Росії підприємствам дозволили сплату податків на прибуток за фактичними, а не за прогнозованими показниками. Тобто сплата не «до того», а «після того». Не будемо коментувати нісенітницю сплати податків, що склалася, м'яко кажучи, і в Росії, і в нас. Вона є виразом недовіри до суб'єктів економіки з боку держави. Замість економічного партнерства – ускладнення бюрократичних процедур. Таким чином, криза сприяла розчищенню і змістовному оздоровленню відносин держави й економіки. Таким же чином розв'язані розстрочки з виплати податків на прибуток і ПДВ. Зменшується податок на малий бізнес, і в рамках встановлених державою меж (5–10%) розширюються регіональні права зі встановлення нормативів їх вилучення. Скорочується до місяця термін повернення ПДВ. Велика увага приділена соціальним питанням» [4, 214–215].

Отже, порівняння тенденцій, що склалися в антикризовому менеджменті України і Росії, дає підстави виявити діаметральні розбіжності між ними. Г. К. Губерна справедливо вважає, що «вони полягають у різкому переході від розмахистого популізму до ментальних (а не поступових) обмежень соціально-фінансової свободи громадян» [4, 215]. На наше переконання, дієздатність у кризовому управлінні повинна проявлятися у високому рівні лідерства і послідовності в реалізації рішень, які приймаються.

Неперевершеним взірцем дієздатності влади є діяльність президента США Ф. Рузвельта з подолання світової економічної кризи 1929–1940 рр., що у Сполучених Штатах Америки розвивалася у формі «великої депресії». З цього приводу існує безліч публікацій у зарубіжній і вітчизняній літературі. У даному випадку варто навести лише деякі факти. 29 жовтня – початок обвального падіння акцій, насамперед на Нью-Йоркській біржі. Це так званий «чорний вівторок» – за кілька годин акції втратили в ціні все, що набрали за попередній рік, а саме 10 млрд доларів. Відповідно на таку ж суму зменшився обсяг кредитних грошей. 5 листопада 1929 р. – це падіння розповсюдилося і на ринок товарів, особливо сезонних. Наприклад, ціни на пшеницю впали майже до нуля. Тижневі збитки США від початку кризи перевищили всі витрати за роки Першої світової війни і становили близько 30 млрд доларів того часу, тобто третину національного доходу. Ланцюг потягнувся до банків, що втратили кредитні гроші, вони перестали надавати кредити і, як наслідок, втратили довіру. Наприкінці 1930-х років почалося масове вилучення вкладів і хвиля банкрутств банків. Друга банківська паніка припадає на весну 1931 р. Сподіваючись на поступовий стихійний вихід із кризи, уряд президента Г. Гувера нічого суттєвого для подолання кризи не робив. У даному випадку є достатньо підстав проводити аналогію з діяльністю українських урядовців під час нинішньої світової економічної та фінансової кризи.

Діставши перемогу на президентських виборах 1932 р., Франклін Делано Рузвельт розпочав впровадження своєї програми, відомої як «Новий курс». Головні її складові – заборона вивозу золота за кордон, девальвація долара, укрупнення банківської системи, надання банкам державних кредитів і субсидій, регулювання виробництва і збуту продукції на основі так званих кодексів чесної конкуренції, регулювання цін на продукцію сільського господарства з орієнтацією на рівень 1909–1914 рр. Проблема безробіття вирішувалася створенням «трудових таборів» для будівництва і ремонту доріг, мостів, летовищ. Ці та інші заходи «Нового курсу» Ф. Д. Рузвельта мають різні оцінки науковців. Вони негативні у прихильників вільної конкуренції та позитивні – у тих, хто сповідує ідеї регульованого капіталізму. Можливо, один з найважливіших висновків з аналізу «Нового курсу» Рузвельта повинен бути зроблений поза сферою макроекономічних теорій, на чому концентрують увагу експерти різних поколінь. Його успіх лежить у площині менеджменту. Рузвельт мав достатню силу волі послідовно проводити у життя рішення, що приймалися. Це відновило довіру до ринкових і державних інституцій і забезпечило створення основ нового економічного підйому США.

Розглядаючи менеджмент довіри, потрібно пов'язувати його з рівнем демократичних відносин у країні. Останнє, як правило, передбачає наявність високого ступеня довіри не стільки до самого лідера, скільки до влади, державної чи економічної. Лідер уособлює цю довіру і забезпечує її подальше зміцнення. Поступово довіра до системи повинна перерости в довіру до лідера. Оптимальним вираженням співвідношення між довірою до системи і до лідера є така ситуація, коли сформований настільки високий рі-

вень обох, що вони однозначно сприймаються суспільством. В останнього мають бути усунені будь-які сумніви відносно того, що влада дозволить собі діяти всупереч інтересам суспільства чи товариства.

Розглядаючи вплив волі менеджерів на формування довіри до системи і до них самих, потрібно враховувати також наявність небезпеки перебору довіри виключно до лідера. У такому разі система стає лише додатком до лідера, а сам лідер або управлінська еліта стає чимось на кшталт масії. Пояснення ролі волі в системі менеджменту довіри здійснено класиками політології теорії Г. А. Алмонд і С. Вербою в монографії «The Civic culture – Громадянська культура» [23], що побудована на аналізі політичних культур США, Великої Британії, Німеччини, Італії та Мексики. В їхньому дослідженні доведено, що часом у владі опиняються лідери з жорсткими авторитарними методами управління, які лише на словах є палкими прихильниками демократії та гарантами швидкого й ефективного відновлення справедливості та порядку. Такого роду розвиток ситуації призводить до тенденцій, які можна подати наступним чином: втрата (чи відсутність) довіри до еліт, що не спромоглися скористатися демократичними методами управління для виправдання інтересів суспільства чи громади, розчищає шлях для харизматичних, авторитарних лідерів.

У зв'язку з попередньою тезою наведемо міркування Г. А. Алмонда і С. Верби. «Значення соціальної довіри і співробітництва як компоненти громадянської культури неможливо переоцінити. У певному сенсі вони є тим головним резервуаром, з якого демократичний устрій черпає свою здатність функціонувати. Творці конституцій винайшли формальні структури політичного життя, покликані зміцнювати поведінку, що викликає довіру, однак без наявних відносин довіри подібні інституції, здається, мало чого варті. Соціальна довіра сприяє політичному співробітництву громадян цих країн, а без даного співробітництва демократична політика неможлива. Така довіра, ймовірно, становить і частину взаємовідносин між громадянами і політичними елітами. Раніше ми говорили, що для демократії необхідна підтримка влади еліт. Тепер ми хочемо додати, що почуття довіри стосовно політичної еліти, віра в те, що вона являє собою не ворожу і зовнішню силу, а частину того ж самого політичного суспільства, примушує громадян намагатися передати їй владу. Поряд із цим, наявність загальносоціальних установок знижує небезпеку того, що емоційна прихильність до певної політичної підгрупи приведе до політичної фрагментації» [23].

Таким чином, лідер у системі менеджменту може і повинен викликати довіру. Однак цього недостатньо для мобілізації підлеглих на досягнення мети. Завдання лідера – сформувати довіру до всієї системи управління, яку він очолює. Існування лише довіри до лідера, як правило, означає недовіру до інституцій влади. Тоді всі сподівання покладають на лідера і всі невдачі приписують йому, хоч і всі досягнення зараховують на його рахунок. Ймовірно, що в оптимальному варіанті довіри в системах менеджменту має формуватися поряд із довірою до системи управління також контрольне, критичне ставлення до лідерів. Оцінюючи російську дійсність (а в цьому

контексті українські реалії не набагато відрізняються), Д. Волков пише, що «довіра до лідерів держави пов'язана не стільки з їх конкретними справами, скільки з тими надіями, які росіяни їм адресують. В очах більшості росіян це остання інстанція. Відбувається це через те, що ті інституції, з якими люди щоденно стикаються, такі як міліція, охорона здоров'я, освіта, не працюють або працюють незадовільно... Медведев сприймається як дублер Путіна. Більшість вважає, що він «продовжує політику Путіна». Більше половини вважає, що влада в Росії належить обом, але третина вважає, що Путін – головний. Довіра до Путіна, як і раніше, вища. Багато в чому це пов'язано з тим, що люди не бачать йому альтернативи. До того ж головними причинами і винуватцями кризи в публічному просторі досі називають США» [2].

Проте довіра до системи управління не може бути цілком незалежною від довіри до її лідера, тому що останній і уособлює, і представляє її. Не можна недооцінювати і вплив лідера на ефективність системи управління в аспектах кінцевих результатів організації. В умовах останньої світової кризи зростає усвідомлення парадигми стимулювання менеджерів. Осмислення дискусії навколо подолання кризи, декларацію саміту «Великої двадцятки» дає підстави сформулювати її як переведення акцентів у заохоченні менеджерів з поточних результатів діяльності на результати, які в часовому аспекті прив'язані до економічних циклів. Таке розуміння є наближенням до пропозицій щодо прив'язки головної частини фіксованого винагородження і питомої ваги доходів, що менеджери мають право розподіляти на свою користь, «до майбутніх доходів протягом тривалого періоду» [19, 36].

З тезою Фетисова можна погодитися лише принципово, точніше, частково. Справа в тому, що термін «довготривалий» не має чітких кількісних і якісних орієнтирів. Якщо ж прив'язуватися до циклічності економічного розвитку, то в такому разі система управління буде націлена переважно на виявлення глобальних ризиків і прогнозування своєї стратегії з прив'язкою до часових і просторових фаз економічного розвитку, а не лише на період «збирання врожаю» в часи буму. Саме в такому аспекті потрібно змінювати і систему відповідальності за помилки в оцінюванні ризиків, а також зловживання довірою і порушення правових норм.

Викладене дає змогу розширити дослідження менеджменту в аспектах зв'язку в економічних відносинах між довірою та економічною волею. Теоретично категорія волі досліджується в синергетиці як механізм самоорганізації. Такий зв'язок дозволяє стверджувати, що воля є універсальним елементом розвитку світу загалом. Це означає, що вона виступає важливим фактором економічного прогресу. Що стосується категорії «економічна воля», то інтерес до неї виявився лише в останні роки. В українській літературі її широко досліджено в монографії О. Г. Бодрова «Теоретико-методологічні аспекти і закономірності розвитку економічної волі». Варто відзначити також монографію Т. В. Орехової «Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації». Серед зарубіжних економістів достатньо назвати тільки прізвища лауреатів Нобелівської премії М. Фрідмена, Ф. М. Уокера, Г. Беккера і Д. Норта, які внесли значний вклад у розв'язання

проблеми кількісного виміру економічної волі на мікрорівні. Нині для цього застосовують індекс економічної волі, який розраховують на основі 17 показників.

Досвід багатьох топ-менеджерів у сфері державного і фірмового управління свідчить про те, що економічна воля в системі менеджменту виконує важливу функцію об'єднання зусиль виконавців управлінських рішень, стимулює їх на виконання рішень, формує довіру як до прийнятих рішень, так і до діяльності керівництва з досягнення поставленої мети. До того ж, як зазначає Т. В. Орехова, посилаючись на практику діяльності зарубіжних ТНК, економічна воля забезпечує «визнання волі дій як необхідну умову для народження неординарних задумів. Велика увага приділяється створенню більш гнучких організаційних умов, що сприяють розширенню повноважень кваліфікованого персоналу в прийнятті рішень на робочому місці» [13, 78].

Успішний менеджмент довіри в системі економічних відносин перебуває у прямій залежності від конкретних умов. Проте можна сформулювати методи, що мають застосовуватися в усіх випадках. Правомірно на перше місце варто поставити розробку систем, які приведуть до бажаних результатів. Однак їх повною мірою здатні оцінити лише вузькі фахівці, і то далеко не завжди. Решта зацікавлених оцінять вагомість заходів, що проводяться, лише після їх завершення. Наша теза полягає в тому, що для створення сприятливого середовища виконання рішень (завдань, програм тощо) необхідно розробити елемент довіри проведення акції. Йдеться про те, що на самому початку реалізації певних рішень має бути сформована довіра до них з боку причетних безпосередньо чи непрямо до них.

Спробуємо пояснити це на прикладі діяльності деяких топ-менеджерів. Лі Якокка – головний менеджер компанії «Крайслер» у книзі «Кар'єра менеджера» розповідає про свій досвід об'єднання людей. Він називає його «рівністю жертв». Ідея полягає в тому, що заради досягнення успіху всі йдуть на жертви. У його випадку це полягало в тому, що до виведення компанії з кризи він, як її президент, встановлює собі річну заробітну плату в розмірі 1 долара. Саме завдяки такому рішення він спромігся здійснити заходи з реструктуризації компанії, скорочення найманих працівників і заморожування заробітної плати тим, хто залишився. Аналогічно вчинили наприкінці 2008 р. керівники таких автомобільних велетнів, як «Форд», «Дженерал моторз», «Крайслер», які, звернувшись за фінансовою допомогою до держави, зробили заяву про готовність на час подолання кризи встановити собі заробітну плату по одному долару на рік [4, 216].

Мистецтво управління на основі формування відносин довіри до рішень, які приймають, – суттєвий елемент ділової культури всіх цивілізацій. Воно притаманно всім системам управління. Забезпечення взаємної довіри між суб'єктами й об'єктами управління оцінюється як умова успішного менеджменту. За таких умов діє гегелівський принцип «взаємного примусу» обох сторін системи управління. Якщо на вищому рівні відбуваються «збої»,

неадекватні дії, то нижній рівень зменшення довіри подає сигнали щодо необхідності виправлення ситуації, і навпаки. Таким чином, об'єкти управління одночасно можуть виступати як суб'єкти управління, тим самим збільшуючи потенціал саморегуляції економічної системи.

Зростання ролі довіри в забезпеченні стабільного функціонування світового і національного ринків потребує системної розробки відповідної ринкової інфраструктури. Певним орієнтиром при виконанні такого завдання може бути Федеральна корпорація страхування депозитів – ФКСД. Основне завдання її полягає у збереженні та підтримці громадської довіри до фінансової системи США шляхом гарантування депозитів у банках та ощадних установах [11, 12]. До речі, на неї покладено навіть зобов'язання з виплати гарантованих депозитів усім вкладникам збанкрутілих банків (у США вона становить в умовах кризи 250 тис. доларів, а в інші періоди – 100 тис. доларів).

Світова фінансова криза спонукала до пошуку нових організаційних форм розвитку ринкової інфраструктури, що створювали б атмосферу довіри і спокою для ведення бізнесу і здійснення інвестицій. В економічній пресі привернули увагу пропозиції Великої Британії щодо гарантування «токсичних відходів – toxic assets» – фінансового сміттєвого кошика, що має бути профінансовано платниками податків. В Італії та Німеччині обговорюють ідею створення «поганого банку – bad bank» – державної фінансової інституції зі зкуповування й акумулювання проблемних кредитів приватних банків [1, 9–13;18].

Само собою зрозуміло, що така установа буде зацікавлена у проведенні глибоких моніторингових стану ринків та його учасників, попередження вкладників про ступінь ризиків, обмеження впливу криз та банкрутств на економіку і фінансову систему, реалізації депозитів і кредитів іншим банкам та інших функцій, що забезпечують стабільність на ринку і, як наслідок довіру до ринкових інституцій. Крім того, управління активами установ, які опинилися перед загрозою банкрутства або збанкрутували, може сприяти підтриманню довіри, якщо не до конкретного підприємства, то до фінансової системи країни загалом, що завдяки певній ринковій інфраструктурі «швидкої допомоги» матиме розгалужений і надійний механізм гарантій.

2. Довіра в системі міжнародних економічних відносин

Процеси на валютно-фінансовому ринку за своєю суттю розвиваються за подібними сценаріями незалежно від рівня економічного розвитку держави. Проте, їхня швидкість у розвинутих країнах є значно вищою, ніж у країнах, що розвиваються. Крім того, вони характеризуються вищими показниками прискорення через кращу забезпеченість сучасними інформаційно-

комунікаційними ресурсами та розвиненість Інтернет-бенкінгу. Їх вивчення є важливим для України з двох позицій. По-перше, досвід, який накопичують розвинені країни в управлінні ринковими змінами, доцільно трансформувати для використання на національному рівні. По-друге, в умовах розширення інтегрованості країни у світовий економічний простір українським підприємствам і уряду доводиться грати за кордоном за міжнародними правилами. Надзвичайно важливо своєчасно виявляти світові тенденції в існуванні довіри до дій гравців ринку (передусім великих, від яких залежить стан усієї світової чи регіональної економіки), коливанні її в один чи інший бік та вживати заходів, які запобігають негативному впливу на національну економіку або таких, що сприяють використанню сприятливих тенденцій для розвитку національної економіки.

З огляду на проблеми ліквідності в реальному та фінансовому секторах українських підприємств варто звернутися до аналізу аналогічних процесів у розвинутих країнах. Типовими можна вважати події навколо англійського банку «Northern Rock», що розпочалися 13 вересня 2007 р. Передісторія цих подій полягала в тому, що банк через проблеми з ліквідністю звернувся до Центрального банку Великої Британії із заявою про надзвичайне фінансування. Це було великою несподіванкою, тому що за останні 100 років у таких складних ситуаціях не опинявся жоден англійський банк. Відразу потекли інформаційні потоки через мережу Інтернет до вкладників, а вони, у свою чергу, в режимі on-line отримали доступ до своїх вкладів і почали їх спустошувати. Невдахи, кому не поталанило вночі розпорядитися своїми коштами на банківському рахунку, вранці були вже біля офісів «Northern Rock». Як наслідок, усе зруйнувалося. У цей час вартість акцій банку «Northern Rock» впала більше як втричі.

Вже цей достатньо загальний опис подій свідчить про те, що схема банкрутства банку у випадку втрати довіри вкладників принципово не відрізняється від процесів, що спостерігаються на українському ринку із середини 2008 р. До цього потрібно додати ще один важливий елемент, що в багатьох випадках притаманний будь-якій економіці. Сумніви в надійності банку, що банкрутує, виникають задовго до часу «Ч». Як стверджує член Керівної ради Європейського центрального банку (ЄЦБ) Е. Лііканен [10, 41], ще 9 серпня 2007 р. в ЄЦБ помітили наявність проблем з ліквідністю на європейському банківському ринку. У цей день проблеми з ліквідністю відчували багато комерційних банків. Одночасно і для ЄЦБ стало проблемою те, що його базова ставка становила 4% при реальній ставці на ринку значно вищій. Якщо ж простежити ставки «овернайт» (тобто за одноденними кредитами) для євро, долара та фунта стерлінгів, то всі вони пішли догори. Це є свідченням того, що економічний клімат змінився не в якій-небудь окремій країні чи в Єврозоні, а в цілому світі. Висновок, що впливає з викладеного, полягає в тому, що ринки грошей і капіталу є явищами світового масштабу і чим сильнішим є обвал в одному місті, тим більше він змінює економічну ситуацію в інших частинах світу.

У розвитку відносин учасників валютно-фінансового ринку важливу роль відіграє довіра в аспекті міжбанківського співробітництва. Вона проявляється в тенденціях динаміки ставок «евгеро» (еврепо – для банків, що мають забезпечення) і «euribor» (еврибор – ставки для грошей, що можна взяти без забезпечення). За умов стабільності ринкової ситуації, відсутності кризових явищ різниця між ними не буває суттєвою. Це є свідченням того, що між банківськими установами існує «мир і злагода», вони не мають сумнівів щодо дотримання норм, які покладені в основу розрахунків один з одним. Однак, якщо співвідношення між ставками евгеро і euribor різко змінюється, то різниця між ними зростає і є тим більшою, чим менше довіри між банками.

Отже, довіра між банками може суттєво змінювати кон'юнктуру на міжбанківському ринку кредитних ресурсів. Одним з індикаторів існування довіри між ними є динаміка ставок евгеро і euribor. Ця тенденція значною мірою притаманна європейському ринку і є суттєвою для домашніх господарств. Вони беруть кредити, як правило, у банках своїх країн і розраховуються за них за ставками euribor. Після 9 серпня 2007 р. різниця між ставками евгеро і euribor в країнах Європейського Союзу різко зросла, що свідчило про зникнення довіри між банками. Враховуючи те, що населення бере кредити в банках своїх країн та їхні процентні ставки пов'язані зі ставками euribor, ЄЦБ не став вносити зміни до своєї політики. Проте, як справедливо відзначає Е. Лііканен, «оскільки ставка euribor пішла різко догори, то і ставки по кредитах для населення також пішли вгору. І в основі лежала все та ж сама ситуація – відсутність або недостача довіри» [10, 43].

Досліджуючи проблему довіри в системі економічних відносин, не можна розглядати економіку як автаркію. Українська економіка є відкритою системою, яка з 2005 р. визнана економікою ринкового типу. Це сприяло значному припливу в країну капіталу, хоч і позначилося на поглибленні кризи, особливо через тиск на зміцнення обмінного курсу гривні при погіршенні сальдо поточного рахунку. За цих умов підтримання цінової конкурентоспроможності змусило НБУ утримувати обмінний курс гривні до долара США на стабільному рівні. За цим сталося різке зростання кредитного портфеля через залучення капіталу на міжнародному ринку, посилення валютних дисбалансів, розвиток інфляційних процесів [5, 5–6].

Отже, українська економіка як відкрита ринкова система значною мірою прийняла на себе вади світової економіки. Відповідно за великих ускладнень можна і потрібно розраховувати на сприяння в розробці та здійсненні антикризових дій на світове співтовариство. Проте така співпраця повинна носити рівноправний характер і бути зорієнтованою на забезпечення сталого розвитку. З цього погляду Україні важливо діяти і залишатися в рамках програми Міжнародного валютного фонду, місія якого визначає як можливості видачі кредиту, так і заходи, що забезпечують досягнення кінцевих цілей розвитку. Водночас, МВФ не «грає» на суперечності між лідерами держави, а сприяє їх єдності.

Якою може бути модель міжнародних економічних відносин України з імовірними партнерами на міжнародному ринку капіталу?

а) Україна тісно співпрацює з Міжнародним валютним фондом у питаннях підтримки своїх ініціатив щодо виходу з кризи та реформування економіки.

б) Україна веде переговори із США, Європейським Союзом, Японією, Світовим банком щодо отримання кредиту в разі браку коштів з урахуванням допомоги МВФ. За оцінками експертів Брукінгс Інституту (The Brookings Institution), крім коштів МВФ, Україна потребуватиме у 2009 р. додатково близько 5 млрд дол. У доповіді цього інституту «Залучаючи Україну у 2009 році» сформульовано рекомендації президенту й уряду США в питаннях допомоги Україні в подоланні наслідків економічної кризи «працювати з такими партнерами, як Європейський Союз, МВФ, Світовий банк тощо, звертаючи увагу на цю проблему як на пріоритетну з метою скликання конференції донорів, на якій і буде забезпечено виділення додаткового фінансування цього року – 5 млрд дол. Цю допомогу необхідно прив'язати до виділеної позики МВФ та виробити умови, які узалежнять додаткове фінансування від конкретних реформ в енергетичному секторі. Уряду США слід розглянути виділення коштів як частину цих реформ. Вашингтон повинен також вимагати від України повернутися до надзвичайно важливих економічних реформ для сприяння швидшому відновленню її економіки, а також розглянути питання про зменшення торгівельних бар'єрів для українських товарів» [17].

в) Україна веде переговори щодо отримання кредиту в Росії, Китаї та інших країнах. При цьому мають враховуватися взаємні претензії та нерозв'язані проблеми. Так, щодо Росії, то до них належить вартість оренди для перебування в Севастополі Чорноморського флоту, ціни на транзит газу, ціна на газ, кордони в Азовському морі тощо. На противагу Росії, Китай має на даний час менше невирішених проблем з Україною. Ймовірність отримання кредиту від Китаю з прив'язкою лише до економічних (без політичних) проблем є вищою.

г) Україна веде переговори щодо отримання кредитних ресурсів для виходу з кризи в різних країнах з метою диверсифікації майбутньої заборгованості та створення конкуренції ймовірним партнерам.

3. Довіра на валютно-фінансовому ринку України

Загальна ситуація на валютно-фінансовому ринку України протягом останніх трьох років має тенденцію до погіршення. Масштаби загострення ситуації в економіці та на фінансових ринках виявилися набагато гіршими,

ніж прогнозувалося. Як відзначається у звіті Національного банку України, «на ситуацію істотно вплинула штучно спровокована недовіра в населення до фінансового стану окремих банків і банківської системи загалом та вплив коштів» [12]. Над банківською системою країни нависла загроза втрати суверенітету. Вхідження в національну банківську систему іноземних власників та іноземного капіталу ускладнило прогнозування і контроль ефективності її функціонування.

Світова і національна фінансова криза мають багато причин, що своїми коріннями уходять як за кордон, так і всередину країни. Розглянемо лише аспекти, що пов'язані з фактором довіри до діяльності фінансово-банківських установ, який, на противагу українським традиціям, останнім часом розглядають на всіх рівнях управління. Причому довіра на українському ринку стає значно суттєвішим фактором поширення кризових явищ, ніж в інших країнах з ринками, що розвиваються і формуються, як і з ринками розвинутих країн. Складається враження, що Україна може стати класичною країною нарощування недовіри до всієї банківської системи, включно з НБУ, державними і комерційними банками. Вона посилюється діями всього державного менеджменту – адміністрації Президента, уряду, більшості й опозиції у Верховній Раді, НБУ. Не все роблять і самі банківські установи для утримання чи повернення довіри. Нерідко банки відмовляють у поверненні депозитів, термін дії яких завершився, автоматично пролонгуючи договори. Зрештою, у сферу недовіри увірнулася не лише банківська, а й уся фінансова система.

Внаслідок втрати довіри до фінансово-банківської системи склалася ситуація, коли темпи відтоку капіталу весь час після початку кризи залишаються високими, а кількість бажаючих забрати депозити не зменшується. У першому кварталі 2009 р. вплив з депозитних рахунків досяг 47 мільярдів гривень, тоді як ще минулого року за цей період приплив коштів за системою становив 15 мільярдів гривень [15]. Причому через недовіру всій системі гроші випливають не лише з «проблемних», а з усіх банків.

За соціологічними дослідженнями компанії R&B Group, 79,6% респондентів у березні 2009 р. не довіряли жодному банку країни [22]. На відміну від інших країн, наприклад Росії, в Україні втрачена економічна і політична упевненість у системі. Численна армія вкладників банків попри все прагне «зняти» гроші зі своїх рахунків. Щоправда, протягом третього кварталу 2009 р. обсяг депозитів фізичних осіб повільно зростає, але переважно в іноземній валюті [16]. Це є проявом недовіри до національної валюти, курс якої до твердо конвертованих валют постійно знижується. Бездіяльність у таких умовах з плином часу загрожує появою численних колапсів і шоком для всієї економіки. Кінець кінцем, банківська система функціонує, але лише завдяки рефінансуванню з боку Національного банку України.

Падіння довіри завжди кореспондується в економіці з втратою економічних вигід. Вихід із такої ситуації потребує енергійного пошуку всіляких резервів повернення довіри. Якщо цього не відбувається, прискорюється

процес наростання кризи і пов'язаних із ним економічних втрат. Відносно банківської системи України, як відзначають заступник директора Європейського департаменту МВФ Д. Пазарбазіолу і директор Світового банку по Україні, Білорусі і Молдови М. Райзер, у разі, якщо падіння довіри до неї сягне тієї межі, коли вкладники не вважатимуть жоден з банків безпечним, то вони замість переведення своїх заощаджень з однієї установи до іншої взагалі почнуть покидати банківську систему. «Якщо системна криза є ймовірною, – пишуть Д. Пазарбазіолу та Д. Райзер, – то держава зобов'язана втрутитися. Коли центральний банк надає ліквідність фінансовій системі, уряд, зі свого боку, використовує бюджетні ресурси для надання нового капіталу, кредитів та (або) гарантій системним банкам, акціонери яких не здатні мобілізувати додатковий капітал. У цій ситуації органи влади переслідують такі три основні мети: відновити довіру суспільства до банківської системи країни, захистити банківську систему з найменшими витратами для платників податків та зміцнити банківську систему, щоб вона стала більш стійкою до майбутніх криз» [14].

Отже, правомірно стверджувати, що втрата довіри до певної ланки економічної системи тягне за собою відповідні втрати. Це є кількісним вимірником довіри (недовіри) до цієї ланки. При цьому потрібно мати на увазі, що довіра до економічної ланки є комплексним показником, який включає в себе оцінку економічними агентами спроможності успішно діяти як самого суб'єкта підприємницької діяльності, так і тих, хто йому сприяє чи протидіє. Особливо важлива в такому сенсі роль держави, яка має великі можливості щодо забезпечення необхідних гарантій громадянам і юридичним особам. Місію відновлення довіри держава може успішно виконувати в разі прийняття рішень, що відновлюють умови, за яких відтворюються здатності досягнення економічних цілей.

Спробуємо розкрити сформульовану вище тезу детальніше. Відповідно до закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» [6], кожному вкладнику гарантується відшкодування коштів за його вкладами, включаючи відсотки, в розмірі вкладів на день настання недоступності вкладів, але не більше 150 000 гривень. Таке рішення мало б заспокоїти вкладників і пересвідчити їх у безпечності заощаджень. Проте, законом встановлені різного роду обмеження, які ускладнюють отримання коштів у разі настання потреби в них. Зокрема, передбачено, що фонд видає вклади лише у випадку ліквідації банку, а не тоді, коли клієнт не може отримати їх у кредитній установі. До того ж спочатку протягом двадцяти робочих днів фонду повинен бути наданий повний список вкладників, які мають право на відшкодування коштів за вкладами, із зазначенням розрахункової суми, яка підлягає відшкодуванню.

За зазначених умов реально можна отримати вклад щонайменше через багато місяців з урахуванням процедури банкрутства банку. Остання розпочинається з моменту запровадження тимчасової адміністрації, яку призначають на півроку. Закон не виключає затягування термінів проголошення банкрутства банку, тому що тимчасову адміністрацію призначає не суд, а На-

ціональний банк України, який у більшості випадків є винною стороною через недостатність контролю діяльності банка-банкрута. Іншими словами, той факт, що фонд відшкодовує вклади не у випадку неповернення депозиту банком, а в разі його банкрутства, суттєво знижує довіру до банку.

Вище йшлося про принцип «рівності жертв», що виправдав себе в автомобільній промисловості США при розв'язанні проблеми відновлення довіри. Нині в системі економічних відносин України повернення довіри потребує насамперед сфера фінансово-банківської діяльності, тому що вона опинилася в найскрутнішому становищі та стримує подолання кризових явищ в інших сферах народного господарства. У цій системі не меншою мірою, ніж в автомобільній промисловості США, напрошуються заходи, що відповідали би принципу «рівності жертв». При розгляді рішень кризового менеджменту, які вживають у країні, здається, що, навіть коли і застосовують методи «рівності жертв», реально з боку фінансово-банківської системи й уряду в жертву приносять лише клієнтів. Чого варта, наприклад, заборона відчужувати майно, що перебуває в заставі за кредитом. Адже в даному випадку виграє недбайливий клієнт банку, а потерпає той, хто успішно працює, тому що фінансові складнощі банку відбиваються саме на останньому. Такі кроки є контрпродуктивними і можуть хіба що зумовити ланцюг банкрутств банку та його клієнтів. Що стосується клієнтів слабких банків, то вони схвально сприйняли би намагання і наполегливість щодо злиття цих банків із сильнішими та переведення їхніх активів і пасивів в інший банк.

Входження України у фазу кризи фахівці оцінюють по-різному. Називають причини як внутрішнього характеру, так і зовнішньоекономічні. Більшість із них є беззаперечними. На жаль, при цьому не зауважують, що криза в Україні є переважно кризою довіри. Навіть якщо вона не розпочиналася інакше, то нині протікає як така, і що далі, тим більшою мірою. На фоні катастрофічного падіння довіри до всіх і вся банки втратили впевненість, що їхні клієнти довго триматимуть свої депозити. Незважаючи на те, що у проблемних банках Національний банк вводить тимчасову адміністрацію, вкладників не залишає бажання закрити свій депозитний рахунок. Адже вони не довіряють банкам. Така ж аура створюється і між фірмами, що не довіряють одна одній.

Радикальнішим методом повернення довіри до банківської системи є реформаторський. Його ми пов'язуємо з побудовою новітньої банківської моделі, у якій в аспекті завдань відновлення довіри мають бути розроблені механізми, що забезпечать функціонування системи за умов мінімальних ризиків. Для банків з іноземним капіталом повинна обумовлюватись відповідальність материнської фірми за довіру клієнтів. Одночасно Національний банк має оголошувати перелік комерційних банків, що працюють із високими ризиками і, попри вигідні пропозиції банківського продукту, можуть із високою ймовірністю стати банкрутами.

Оновлення банківської системи неможливе без якісно нової організації інформаційної роботи, орієнтованої на громадськість. Вона повинна бути

високопрофесійною і зрозумілою для непрофесіоналів. Її потрібно доводити не лише до учасників ринку, а й до вкладників. Останні повинні не лише розуміти функції системи, а й усвідомлювати її надійність. Задля цього банки мали б розробляти такі системи фінансового PR, які забезпечують глибоке розуміння клієнтами суті і можливостей пропонованих послуг. У найближчий час посилиться попит на довіру в сенсі того, що всі шукатимуть відповідь на питання: кому все ж таки можна довіряти? Це означає, що всі суб'єкти товарно-грошових відносин потребуватимуть якісної інформації щодо надійності банків та інших суб'єктів господарської діяльності та не співпрацюватимуть з ними *incognito*.

Пошук новітніх форм і методів відновлення особливо активно відбувається в умовах соціально-економічних і фінансових криз. Остання світова фінансова криза найбільш показова в цьому відношенні. Особливо це характерно для банківських установ, які не можуть налагодити нормальної діяльності без погашення соціально-психологічної напруженості навколо процесів грошового обігу та «подолання «тотальної недовіри» до всієї системи. У пошук шляхів відновлення довіри і підвищення рівня фінансової стабілізації включаються установи, які представляють ринкову інфраструктуру. У цьому відношенні показовим є досвід рейтингового агентства «Кредит-Рейтинг», яке започаткувало оцінку надійності банківських депозитів. В основу присвоєння рейтингу покладені показники ліквідності банку, структура, концентрація і стабільність ресурсної бази, диверсифікація і якість активів, ефективність діяльності, ступінь чутливості банку до виникнення несприятливих економічних або політичних чинників, наявність підтримки і залучення ресурсів. Агентство обережно підходить до оприлюднення рейтингів, яке здійснюють лише за бажанням банків. Зрозуміло, що не всі вони прагнуть відкритості, аби не викликати передчасної паніки. Тому лише лідери погоджуються на гласність, інші користуються інформацією для внутрішніх потреб [20, 16].

Формуючи довірливе ставлення до банківської системи, потрібно враховувати, що це завдання не може бути достатньою мірою вирішене поза всього фінансового та правового середовища. Особливе місце в ньому посідають страхові та державні інституції. Якщо йдеться про Україну, то тут дефіцит довіри до держави є більшим, ніж до банків. І це за тих обставин, що гарантовані виплати за вкладами збільшилися від 500 грн. у 1998 р. до 150 тис. грн. з листопада 2008 р. Більшість населення не має впевненості в тому, що «Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» буде реально використаний на підтримку банківської системи і в інтересах вкладників.

Попри те, що страхування вкладів – серйозний крок наперед до підвищення рівня довіри, до висловлених вище міркувань варто додати, що механізм гарантій потрібно конструювати з найвищими вимогами до прозорості та зрозумілості. Орієнтуючи його на створення довіри до банків, потрібно враховувати загальний рівень фінансової культури в країні. А він залишається таким, що навіть вкладники, які мають вищу освіту, часто не обізнані навіть у тому, що їхні вклади на суму до 150 тис. гривень захищені

державою. Ще меншою мірою вони уявляють собі умови повернення вкладів.

Довіра в системі фінансових відносин – це не лише продукт інституційної політики держави і діяльності тих чи інших інституцій. Значною мірою її визначають звичайні людські відносини та вади. Особливо небезпечною є ситуація зі штучно викликаною панікою. Умови для неї створюють недостатньо глибоко обґрунтованими і необережними виступами аналітиків і експертів, які провокують появу чуток і панічних настроїв. Їх тиражують ЗМІ. Ймовірно, що назріла потреба в законодавчому регулюванні відповідальності за розповсюдження неперевіреної інформації про стан фінансового ринку. Уявляється, що в деяких випадках її потрібно розглядати як зворотний бік або один з видів розкриття банківської таємниці.

Схему створення банківської паніки доволі ретельно було розроблено для підриву довіри до Промінвестбанку. Починалося все в червні 2008 р. з викиду негативних матеріалів на city light. Пізніше з'явилася інформація про фінансову неспроможність банку. Негативна інформація виходила і концентрувалася переважно в одному регіоні – Донецькій області. Мешканці Донецька почали одержувати sms-повідомлення про доцільність зняття депозитних вкладів, розміщених у Промінвестбанку. Нарешті 26 вересня 2008 р. біля будівлі обласної дирекції банку зібралося 100–150 осіб, які спробували достроково закрити депозити та зняти готівку із зарплатних карток. Паніка закінчилася введенням тимчасової адміністрації Національного банку України, що стало початком кінця низки інших банків України.

Зовсім протилежна ситуація могла б виникнути за умов використання таких методів, що сприяють підтриманню довіри між суб'єктами економічних відносин. У сусідній з Україною Польщі народ не панікував і не штурмував банки. Національний банк Польщі спромігся винайти та застосувати надійніші засоби підтримання відносної фінансової стабільності, здійснюючи основний контроль за перебігом кризи за допомогою регулювання облікових ставок. Завдяки цьому вдалося здешевити кредитні ресурси і пом'якшити наслідки коливань валютного курсу. За оцінкою НБП, у державі населення зберігає довіру до банківських установ і відчуває фінансову кризу переважно в аспектах обмеження кредитування. До того ж, у Польщі набагато менша залежність від іноземних запозичень, тому що більшу частину кредитних ресурсів польські банки отримали за рахунок вкладів населення та підприємств. Це попри те, що близько 90% кредитних установ є власністю закордонних банків, які, однак, у передкризові роки майже не фінансувалися з-за кордону [21].

Довіра як людський елемент економічних відносин може змінюватися в умовах кризи щонайменше у двох напрямках: втрати і повернення. Якщо втратити її легко, іноді навіть такі процеси можуть відбутися миттєво, то повернути – дуже непросто. Історія незалежної України мала період, коли потрібно було заслужити довіру до національної валюти. Йдеться про час введення гривні у грошовий обіг. Безпосередня робота над розробкою гри-

вні як грошової одиниці нової української держави розпочалася у квітні 1991 р. Попри своєчасність її виготовлення, запровадження гривні потребувало введення перехідних грошей – купоно-карбованців, які прийняли б на себе тиск інфляції та загрозу неплатежів. Це дало змогу згладити негативний вплив ностальгічних настроїв на запровадження нової грошової одиниці та психологічно підготувати населення до її сприйняття як національної валюти. Поступово формувалася і довіра до гривні.

Прошло більше п'яти років, коли нарешті з'явився Указ Президента про грошову реформу в Україні (25 серпня 1996 року). Її проводили 2–16 вересня 1996 р. Поступово вживали заходів щодо формування довіри до гривні. Значною мірою це завдання вдалося виконати, хоч за 14 років її існування повної довіри (не кажучи вже про належну національну гордість) до себе вона не заслужила. Про це свідчить, зокрема, обертання майже половини грошової маси поза банківським сектором, переважання тенденцій купівлі населенням іноземної валюти над її продажем. Недовіра до гривні посилювалася також через її поступову девальвацію і недотримання вимог конвертованості при впровадженні цього режиму.

Звичайно, на валютному ринку були і тенденції, які могли давати підстави для висновків щодо довіри населення до національної грошової одиниці. Так, у звіті НБУ за 2009 рік зазначається, що з боку населення існувала довіра до банківської системи [5]. Цей висновок зроблено на підставі того, що за період з 2006 до 2008 року обсяг коштів фізичних осіб зріс майже втричі. За 9 місяців 2008 р. кошти фізичних осіб зросли на 24% і становили 202 млрд грн. Кошти, залучені від населення, становили третину зобов'язань банків. Більшість із них (79%) були розміщені на строкових вкладах. У національній валюті було розміщено 61% вкладів населення [5].

На жаль, хоч ця статистика і відображає позитивні тенденції, але її недостатньо для твердження про наявність повної довіри населення до банківської системи. Для вкладників України весь час існувала дилема: в якій валюті відкривати свої вклади. Той факт, що 61% вкладів було розміщено в національній валюті, більшою мірою є наслідком переважання відсоткових ставок за гривневими вкладами над вкладами в іноземній валюті. Його не можна сприймати як наростання переконливості громадян у посиленні системи попередження виникнення валютних ризиків. Адже офіційний курс гривні щодо долара США, починаючи з 1996 р. до 2008 р., мав таку динаміку (за 100 доларів США): 182,95; 186,17; 244,95; 413,04; 544,02; 537,21; 532,66; 533,27; 531,92; 512,47; 505,00; 505,00; 526,72 [3].

Для повернення довіри населення до банківської системи необхідні зрозумілі та переконливі дії компетентних органів. Наскільки вони ефективні, можна робити висновок за реакцією клієнтів, які втрачають свої заощадження. Наприклад, призначення Національним банком України тимчасової адміністрації в банках з метою забезпечення збереження активів та капіталу при загрозі платоспроможності є свідченням недовіри до них з боку держави. Воно автоматично формує недовіру до них і з боку клієнтів. Їхні дії за

таких умов будуть спрямовуватися на вилучення своїх депозитів. Щоб цього не сталося, тимчасовій адміністрації потрібно надати реальні повноваження щодо виконання всіх зобов'язань банку. Лише на такій основі можна втримати клієнтів від паніки і забезпечити ефективний пошук нормалізації діяльності банку.

Серед чинників повернення довіри важливе місце посідає мистецтво мінімізації її втрати в період пікових ситуацій. Фінансові установи повинні, не набираючи нових зобов'язань, докладати максимум зусиль для обслуговування взятих раніше. У часи кризи не можна залишати поза увагою не лише тих клієнтів, які в умовах кризи не розірвали своїх відносин з банком, а й тих, які за певних причин закрили свої рахунки. Як зазначає Г. Хоружий, «навчені гірким досвідом вкладники уважніше ставляться до банків, наприклад, менше зважають на рівень процентної ставки за депозитом, популярність бренду фінустанови та розвиток її територіальної мережі, а надають перевагу надійності банку та якості обслуговування клієнтів» [20, 16]. Інакше кажучи, вірність клієнту, переконання його в дотриманні зобов'язань попри фінансові труднощі, поширення правдивої та добре аргументованої інформації про поступове відновлення позицій на ринку є надійним засобом створення сприятливої аури відновлення довіри, якщо не вдалося її втримати, а часто й не втратити.

Серед ефективних методів повернення довіри населення до банківської системи є рекапіталізація банків. У багатьох країнах саме такий підхід дозволив утримати ситуацію у банківському секторі під контролем за складніших умов, ніж в Україні. Проте в кожній країні склалися свої відносини між банками і державою, які визначали рівень довіри останньої до банків. Відповідно, було необхідно пошукувати різні методи відновлення довіри до банків з боку клієнтів.

В Україні протягом 2007–2008 рр. майже всю суму грошової емісії спрямовували на викуп валюти. На рефінансування банків використовували лише 5–10%. Приріст грошової маси і приплив валюти в кризовий період суттєво зменшились. Здавалося б, Національному банку України вже неможливо повністю довірити процес рефінансування. Кращим рішенням буде мобілізація урядом грошей, які можна спрямувати в економіку шляхом рефінансування банків, через облігації, і на цій основі розподіляти їх самостійно. При цьому забезпечити рекапіталізацію надійних банків (не поганих), які можуть виконати функції фінансування підприємств.

Формування довіри до банківського сектору потрібно будувати на тій вихідній системі, що їхню надійність для клієнтів забезпечує державна система нагляду. Особливе місце в ній належить Центральному банку, який, з інституційної точки зору, є відповідальним за ліквідність банківської системи загалом і окремих банків зокрема. З цієї точки зору, не можна допускати недовіри до Центрального банку. Клієнти комерційних банків повинні вірити, що він має достатньо власних і загальнодержавних ресурсів для розв'язання платіжних проблем їхньої установи. Це означає необхідність

створення системи, за якої будь-які прояви слабкості в діяльності Центрального банку повинні розглядатися або як упущення його менеджменту, що дає підстави для своєчасної постановки питання про недовіру керівництву, або як потребу у своєчасній підтримці банківської системи з боку держави.

У культурі сучасного бізнесу існує правило: клієнт завжди правий. Якщо переносити цю умову на фінансово-банківський сектор, то варто б розробляти систему управління ним, за якою клієнт не повинен втрачати від упущень банківського менеджменту, адже він не може впливати на нього. До того ж, для прийняття рішень щодо вибору установи для розміщення свого вкладу населення не має відповідної професійної підготовки. Тут рішення приймають майже винятково на довірі. Остання ґрунтується на розумінні, що регламентація і контроль діяльності комерційного банку є прерогатива державних установ. З цих підстав держава не повинна перекладати на клієнтів збитки банків через упущення адміністративного менеджменту.

Довіра в системі економічних відносин – це найважливіший товар. Хто понесене свої грошові накопичення до фінансово-банківських установ, якщо не довіряє їм? Хто інвестує свої капітали в державу, уряд якої не має довіри всередині країни і за кордоном? Хто купуватиме державні облігації, випущені державою-банкрутом? Відповідь одна – ніхто. В Україні в політичному істеблiшменті часто дебатуються проблема професійного уряду. Не відкидаючи значущості цього критерію, підкреслимо, що важливішим фактором розвитку економіки є наявність уряду національної довіри. Він за своїм змістом має бути насамперед професійним, бо ніхто не довірятиме нефарховим державним мужам.

Проте, відомо, що знання, професійні якості можна використовувати не за призначенням. Економічні злочини, як правило, потребують глибоких фахових знань. Вони відрізняються різноманітністю, високоінтелектуальним характером, опануванням новітніх технологій у банківській, податковій, валютній, митній справах. Американський науковець Е. Сатерленд для їх розпізнавання ввів поняття «білокомірцевої злочинності», найважливішими ознаками якої є обман та зловживання довірою [7]. У кожному злочині у сфері економіки застосовують нові методи, які враховують вироблені юридичною практикою методи виявлення лиходійства. Саме з цих причин економічні злочини мають низький рівень розкриття, а зусилля з їх попередження найчастіше є марними.

Уряд національної довіри повинен так побудувати свій менеджмент, щоб, з одного боку, забезпечити високопрофесійне прийняття і реалізацію макроекономічних рішень, а з іншого – звести нанівець економічні зловживання. Той факт, що останнім часом динамічно зростає питома вага злочинів економічної спрямованості (особливо у фінансово-кредитній системі, у сферах зайняття підприємницькою діяльністю, приватизації, енергозабезпечення, та зовнішньоекономічній [8, 39]) свідчить про неспроможність нішнього державного механізму протистояти економічній злочинності. Від-

повідно, до такого уряду не може бути довіри ні на національному, ні на міжнародному рівні.

Яскравим прикладом швидкого набуття і втрати довіри може бути управління урядовцями помаранчевого політичного напрямку. У 2004 р. вони отримали владу з основним гаслом «злочин має сидіти в тюрмі». Більшість населення повірило, що лідери помаранчевих партій спроможуться перекрити канали тіньовому сектору, корупції та іншим видам економічної злочинності. Це завдання не вдалося вирішити, що призвело до втрати довіри до урядів, які управляли економікою після 2004 р.

Однак, варто виокремити в довірі до уряду такий аспект, про який можна говорити як про закономірність. За загальної втрати довіри щодо спроможності виконати головні свої зобов'язання урядом, нація може довіряти йому в реалізації окремих цілей. Так, дослідження соціологів свідчать про те, що в умовах тотального дефіциту довіри до всієї банківської системи єдиним джерелом віри у виконання нею своїх зобов'язань перед клієнтами залишається тільки підтримка держави. Так, за даними соціологічних досліджень аналітичної групи «Центр», дотримання кредитно-ощадними структурами своїх початкових зобов'язань (відмова від підвищення відсоткових ставок за кредитами і зниження їх за депозитами) може зміцнити довіру до них ще 17,5% населення. А готовність банків іти назустріч своїм клієнтам (насамперед у разі дочасної виплати депозитів і реструктуризації кредитної заборгованості) можуть додати ще 15,6% поваги до них. Натомість для 24,7% населення репутаційним критерієм може слугувати підтримка банків з боку уряду [9].

Звідси випливає важливий висновок для формування тактики і певною мірою стратегії державної політики щодо відновлення довіри до фінансово-банківської системи, яка повинна будуватися на прозорих і зрозумілих діях державних установ. Відповідно таку посилку мають використовувати і міжнародні фінансові організації, насамперед МВФ і Світовий банк. Йдеться головним чином про гарантії інтересів клієнтів і засади рекапіталізації. Потрібно позитивно сприймати вимоги і конкретні дії міжнародних фінансових організацій щодо здійснення рекапіталізації українських банків і використовувати їх для залучення внутрішніх інвестицій у реальний сектор економіки через банківську систему.

Досліджуючи проблему довіри в системі економічних відносин, не можна розглядати економіку як автаркію. Українська економіка є відкритою системою, яка з 2005 р. визнана економікою ринкового типу. Це сприяло значному притоку в країну капіталу, хоч і позначилося на поглибленні кризи, особливо через тиск на зміцнення обмінного курсу гривні за погіршення сальдо поточного рахунку. За цих умов підтримання цінової конкурентоспроможності змусило НБУ утримувати обмінний курс гривні до долара США на стабільному рівні. За цим відбулося різке зростання кредитного портфеля через залучення капіталу на міжнародному ринку, посилення валютних дисбалансів, розвиток інфляційних процесів [5].

Отже, українська економіка як відкрита ринкова система значною мірою прийняла на себе вади світової економіки. Відповідно при великих ускладненнях можна і потрібно розраховувати на сприяння в розробці та здійсненні антикризових дій на світове співтовариство. Проте, така співпраця повинна носити рівноправний характер і бути зорієнтованою на забезпечення сталого розвитку. З цього погляду Україні важливо діяти і залишатися в рамках програми Міжнародного валютного фонду, місія якого визначає як можливості видачі кредиту, так і заходи, що забезпечують досягнення кінцевих цілей розвитку. Водночас, МВФ не «грає» на суперечності між лідерами держави, а сприяє їх єдності.

Література

1. Барановський О. Антикризові заходи урядів і центральних банків зарубіжних країн / Олександр Барановський. – Вісник Національного банку України. – 2009. – № 4 (158). – С. 8–19.
2. Волков Д. Чисто символическое доверие. Парадокс доверия. – 2009. – 23 марта / Режим доступа до ресурсу: <http://russ.ru/layout/set/print/Mirovaya-povestka/CHisto-simvolicheskoe-doverie>.
3. Грошова і банківська статистика // <http://www.bank.gov.ua/Statist/index.htm>.
4. Губерная Г. К. Природа современного кризиса / Галина Константиновна Губерная. – Економіка промисловості. Науково-практичний журнал. – 2009. – № 2 (45). – С. 209–218.
5. Дії Національного банку України в період загострення світової фінансової кризи. Аналітичний звіт. – К.: НБУ, 2009 // http://www.bank.gov.ua/Publication/Analytical/Report_fin_kr.pdf.
6. Закон України від 20.09.2001 р. № 2740-III «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб».
7. Кайзер Г. Криминология. Введение в основы: Пер. с нем. – М.: Юридическая литература, 1979. – С. 286–288.
8. Кравченко Ю. Ф. Роль органів внутрішніх справ України у боротьбі зі злочинністю у сфері економіки // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції 15–16 грудня 1998 р. – Х.: 1999.
9. Леонов В. Криза довіри, або чому потрібна рекапіталізація // Дзеркало тижня. – 2009. – 13–20 квітня.
10. Лииканен Э. Возмущение на денежных и финансовых рынках / Лииканен Э. – Вестник Московского университета. – 2009. – № 1. – С. 41–49.

11. Міщенко В. Інституційні засади державної підтримки банківського сектору в період кризи / Володимир Міщенко, Світлана Шульга. – Вісник Національного банку України. – 2009. – № 8 (162). – С. 12–21.
12. Основні засади грошово-кредитної політики на 2009 рік // http://www.bank.gov.ua/Rada_NBU/OsnovZasad-2009.pdf.
13. Орехова Т. В. Транснаціоналізація економічних систем в умовах глобалізації: Монографія / Під ред. проф. Ю. В. Макогона. – Донецьк: ДонНУ, 2007. – 394.
14. Пазарбазіолу Д., Райзер Д. Зміцнення українського банківського сектору: принципи участі держави // Дзеркало тижня. – 2009. – 30 травня – 5 червня.
15. Рейтинг банків, що втратили найбільше депозитів // Економічна правда. – 2009. – 30 квітня. – Режим доступу до ресурсу – <http://www.epravda.com.ua/publications/49f8894977fa0/>
16. Рейтинг надійності банківських вкладів / Економічна правда. – 2009. – 06 листопада. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://project.ukrinform.ua/news/13650/>.
17. Рекомендації новій адміністрації США стосовно України. Погляд провідних американських експертів». Обговорення доповіді Брукінгс Інституту «Залучаючи Україну у 2009-му». – 2009. – 27 квітня // Фонд Демократичні ініціативи – Режим доступу до ресурсу: <http://dif.org.ua/ua/press/xfnfxmny>.
18. Сумлённый С. Плохой и ещё хуже / Сумлённый С. – Эксперт Online. – 2009. – 26 января.
19. Фетисов Г. О мерах по преодолению мирового кризиса и формированию устойчивой финансово-экономической системы (предложения для «Группы двадцати» по финансовым рынкам и мировой экономике) / Фетисов Г. // Вопросы экономики. – 2009. – № 4. – С. 31–41.
20. Хоружий Г. Соціально-психологічні аспекти фінансової кризи / Григорій Хоружий. – Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 14–17
21. Чигир С. Чому поляки довіряють банкам, а українці – ні? // Економічна правда, 07.04.2009 // <http://www.epravda.com.ua/publications/49daffbcaff1f/>
22. Щукин Л. Як змусити людей довіряти банкам? // Економічна правда, 19.03.2009 // <http://www.epravda.com.ua/columns/49c21d6a32f5f/>
23. Almond G. A. The Civic culture. Political attitudes and democracy in five nations / Gabriel A. Almond, Sidney Verba. – New York: Princeton, 1963.